

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ӘЙЕЛДЕР ҚҰҚЫҚТАРЫН ҚОРҒАУ

Ержан Еламан

yelaman.yerzhan@gmail.com

Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ Заң факультетінің 3-курс студенті,
Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Ғылыми жетекші: Сарсенова С.Н., Л.Н. Гумилев атындағы
ЕҰУ-ның Халықаралық құқық кафедрасының доценті, з.ғ.к.

Бүгінгі таңда Қазақстан Республикасы әйелдердің құқықтарын қамтамасыз ету және қорғау мәселесінде көп жұмыс жасады. Әйелдердің құқықтары туралы негізгі ережелер Қазақстан Республикасының Конституциясында көрініс тапты. Қазақстан Республикасы әйелдердің құқықтары туралы негізгі халықаралық келісімдер қол қойды. Оларға Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пакті, Экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтары туралы халықаралық пакті, Бала құқықтары туралы конвенция, Әйелдердің саяси құқықтары туралы конвенция, Әйелдерге қатысты кемсітудің барлық нысандарын жою туралы конвенция, Азаптауларға және басқа да қатыгез, адамгершілікке жатпайтын немесе ар-намысты қорлайтын іс-әрекеттер мен жазалау түрлеріне қарсы конвенция, Тұрмыстағы әйелдердің азаматтығы туралы конвенцияны жатқызуға болады.

Қазақстан Республикасының Конституциясында әйелдерге білім беру саласындағы, саяси және мәдени іс-шараларға қатысуға еркектермен тең мүмкіндіктер берілген, еңбек қауіпсіздігі мен әйелдердің денсаулығын сақтауға бағытталған шаралар, құқықтық қорғауға және материалдық қамтамасыз ету және моральдық ұштастыру үшін жағдайлар жасалған. Ұлттық деңгейде 1999 жылы Әйелдерді алға бастыру жөніндегі ұлттық іс-қимыл жоспары қабылданды; 2000 жылы БҰҰ Мыңжылдық Декларациясына қол қойылды. 2003 жылы Қазақстан Республикасы гендерлік саясат тұжырымдамасын қабылдады. Сондай-ақ, Мемлекет Басшысы Н.Ә.Назарбаев 2006-2016 жылдарға арналған ерлер мен әйелдердің құқықтары мен мүмкіндіктерінің теңдігіне қол жеткізуді көздейтін 2006-2016 жылдарға арналған Қазақстан Республикасының гендерлік теңдік саясатын (бұдан әрі - саясат) жүзеге асырды.

Саясатта балалар, жастар, гендерлік білім беру, әйелдердің ұрпақты болу денсаулығын жақсарту, ерлер, ана мен бала денсаулығын қорғау сияқты

маңызды мәселелер қарастырылады. 2009 жылы Қазақстан Республикасының «Ерлер мен әйелдердің тең құқықтарының және тең мүмкіндіктерінің мемлекеттік кепілдіктері туралы» Заңы қабылданды. Алайда, әйелдердің құқықтарын қорғау туралы нормативті актінің болуы заңды практика үшін жеткіліксіз болып табылады. Бұл саладағы мемлекеттік органдар мен қоғамдық ұйымдардың тұрақты жүйелі жұмысы қажет. Осыған байланысты Қазақстан Республикасының әйелдердің құқықтарын қамтамасыз ету мен қорғауға байланысты өзекті негізгі мәселелер болып қалады.

Бұдан басқа, мемлекеттік органдар мен ұйымдар әйелдердің құқықтарын қорғаумен айналысады. Бұл Адам құқықтары жөніндегі уәкіл (омбудсмен), Әйелдер істері және отбасылық-демографиялық саясат жөніндегі ұлттық комиссия, Адам құқықтары мен заңдылықты сақтау жөніндегі қазақстан халықаралық бюросы, Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің Әкімшілік полиция құрылымында бекітілген зорлық-зомбылықтан әйелдерді қорғауды ұйымдастыру жөніндегі бөлімше, әлеуметтік қорғау органдары, құқық қорғау органдары мен үкіметтік емес ұйымдар. Жалпы, Қазақстан Республикасының барлық заңдары ерлер мен әйелдер арасындағы іс жүзіндегі теңдігін орнатуға бағытталған. Жүктілік пен босануға байланысты әйелдерді қорғау; ерлердің өмір сүру ұзақтығын арттыру; қылмыстық, қылмыстық-іс жүргізу және қылмыстық-атқару заңнамасында әйелдерді қорғауға қатысты шаралар өткізіліп жатыр [1]. Алайда, әйелдердің құқықтарын қорғау бойынша қабылданған барлық шаралардың барына қарамастан, олардың құқықтық мәртебесі заманауи шындықтарды және бар проблемаларды ескере отырып, одан әрі жетілдіруді қажет етеді. Қазақстанның әйелдердің құқықтарын қорғау туралы заңнамасы да одан әрі дамуды қажет етеді. Одан әрі әйелдердің құқықтық мәртебесін жетілдіру және олардың құқықтарын қорғау мақсатында БҰҰ-ның Адам құқықтары жөніндегі комитетінің, Азаптауға қарсы комитеті, Адам құқықтары жөніндегі Еуропалық Сот ұйымдардың қызметін талдау қажет.

Мен өз бетімше әйелдердің құқықтарын қорғау жөніндегі мәселелердің шешу жолдарын ұсынамын.

Біріншіден, әйелдердің құқықтарын қорғау үшін Қазақстан Республикасының заңнамасында қарастырылған кемсітушілікке қарсы ережелерді жою қажет. Мұндай ережелер әлеуметтік және зейнетақы, еңбек және неке және отбасы туралы заңнама нормаларында бар. Мысалы, 2013 жылы Қазақстан Республикасындағы Адам құқықтары жөніндегі уәкілдің қызметі туралы баяндамаға сәйкес: «Әйелдер құқықтарын бұзу туралы арыздар 2012 жылда 1,2% -ды құрады. Сонымен бірге, әйелдер жүктілікке, балаға күтім жасауға, тұрмыстық зорлық-зомбылыққа байланысты еңбек саласында кемсітушілік фактілерін атап өтті, сондай-ақ неке-отбасылық қатынастарды реттеу мәселелерін көтерді, көп балалы аналарға сыйақы беруді белгіледі»[2].

Сондай-ақ, әйелдер мемлекеттің істерін басқару құқығын толығымен пайдалана алмайды, өйткені бүгінгі күні мемлекеттік қызметтегі әйелдер

саны төмен болып қалуда. Бұл адам жынысына негізделген кез келген тікелей немесе жанама шектеулер азаматтық қызметте жол бермеу жөніндегі «Мемлекеттік қызмет туралы» Қазақстан Республикасы Заңының 12-бабының талаптарына қарамастан болып табылады. ҚР Конституциясы Заң мен сот алдында жұрттың бәрі теңдігінің (14-бап, 1 тарм.) және тегіне, әлеуметтік, лауазымдық және мүліктік жағдайына, жынысына, нәсіліне, ұлтына, тіліне, дінге көзқарасына, нанымына, тұрғылықты жеріне байланысты немесе кез келген өзге жағдаяттар бойынша ешкімді ешқандай кемсітуге болмайтындығын (14-бап, 2-тарм.) жариялады. Бүгінгі таңда әйелдердің шешімдер қабылдау деңгейінде жалпы өкілдігі 17% -ды құрайды, ал кәсіподақтардағы көшбасшылық ұстанымдардағы әйелдердің саны, елдегі қоғамдық-саяси өмірдің мәселелерімен айналысатын үкіметтік емес ұйымдар айтарлықтай өсті [3].

Әділ сотқа қол жеткізу мәселесінде әйелдердің жынысына қатысты қосымша және ерекше кедергілерге әлі де тап болуда [4].

2009 жылы қабылданған «Ерлер мен әйелдердің тең құқықтары мен тең мүмкіндіктерінің мемлекеттік кепілдіктері туралы» Заңы гендерлік теңдікке байланысты кемсітушілікке жол бермеу жөніндегі одан әрі жұмыстар жүргізуге жол берілді [5].

Кейбір зерттеушілер дәстүрлі стереотиптері Қазақстандағы әйелдердің тең құқықтары мен мүмкіндіктерін тиімді жүзеге асыруға кедергі келтіретіндігіне назар аударады. Сарапшылардың пікірінше: «Әлеуметтік сана-сезімді әйелдердің жағдайын жақсартуға бағытталған арнайы шараларды қолданбай, жақын арада Қазақстанда дәстүрлі көзқарастардың өзгеруін күту мүмкін емес» [6].

Екіншіден, Қазақстандағы ауылдық әйелдердің құқықтық мәртебесі мен құқықтарын одан әрі жетілдіруге көп көңіл бөлінуі керек, өйткені халықтың бұл санаты ең осал. «Қазақстан Республикасының заңнамасында ауыл әйелінің құқықтық мәртебесі ауылдық және қалалық әйелдердің конституциялық құқықтарын іске асыру мүмкіндіктері ана мен бала өлім деңгейінде, халықтың сауаттылығы, тұтынушылық кедейлік, денсаулық жағдайы және тағы басқалардан айтарлықтай өзгеше болғандықтан, одан әрі дамытуды талап етеді» [7].

Үшіншіден, көп балалы және жалғызбасты аналардың құқықтық мәртебесі мен құқықтарын одан әрі жетілдіру қажет. Мысалы, көп балалы аналарға қосымша жеңілдіктер мен сыйлықтар қажет:

- көп балалы және жалғызбасты аналарға жеке табыс салығын төлеуден босату;

- медициналық тексеру барысында көпт балалы мен жалғызбасты аналарға жеңілдіктер беру;

- көп балалы және жалғызбасты аналарға дәрі-дәрмек алуда ерекше жеңілдіктер беру.

4. Әйелдердің құқықтарын қорғау және отбасылық-неке қатынастарын қорғау саласындағы қазақстандық заңнамадағы сәйкессіздіктерді жою және

оларды халықаралық құқық нормаларына сәйкес келтіру қажет. Іс жүзінде елеулі бұзушылықтар және Қазақстан Республикасының заңнамасын қолдану кезінде елеулі бұзушылықтар әйелдердің құқықтарын қорғаумен жағдайды жақсартуға оң әсерін тигізеді. Қазақ қоғамын одан әрі демократияландыру, әйелдердің жағдайын жақсарту және жақсарту, олардың құқықтары мен мүмкіндіктерін жүзеге асыру мақсатында әйелдердің құқықтарын қамтамасыз ету мәселесі өте өзекті болады.

Қолданылған ақпарат көздері:

1. Доклад о выполнении Конвенции о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин // Постановление Правительства Республики Казахстан от 15 сентября 2011г. № 1064
2. Отчет о деятельности Уполномоченного по правам человека в Республике Казахстан за 2013г. // http://www.ombudsman.kz/publish/docs/doklad_zhyl/detail.php?ID=2326
3. Ана мен баланы, отбасы мен неке институтын қолдау бойынша Қазақстанда қолданып жатқан кешенді шаралар // http://www.akorda.kz/upload/nac_komissiya_po_delam_zhenshin/
4. Доступ женщин к правосудию в Казахстане: определение препятствий и потребности в переменах. – Женева: Международная комиссия юристов, 2013. – 68 с.
5. Ерлер мен әйелдердің тең құқықтарының және тең мүмкіндіктерінің мемлекеттік кепілдіктері туралы Қазақстан Республикасының 2009 жылғы 8 желтоқсандағы N 223-IV Заңы.
6. Козырева Е.А. Экспертный обзор по исполнению государственными органами Республики Казахстан Национального плана действий в области прав человека на 2009 – 2012 гг. // chrome-extension://oemmndcbldboiebfnladdacbfdmadadm/
<http://www.bureau.kz/news/download/361.pdf>
7. Тленчиева Г. Права женщин в Казахстане и их соответствие международно-правовому законодательству // Правовая реформа в Казахстане информационно-аналитический журнал. – 2001. – С. 11-15.